

گام‌های نهادینه‌سازی قرآن کریم در جامعه انسانی براساس اندیشه قرآنی حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای ط

عالله صابری^۱، طاهره ماهروزاده^۲

چکیده

گام‌های نهادینه‌سازی قرآن در جامعه انسانی براساس اندیشه قرآنی امام خامنه‌ای ط به معنای ترسیم مسیر قرآنی و ارائه نقشه جامع راهنمای از بیانات امام خامنه‌ای برای احیای معارف قرآن در میان عام و خاص جامعه انسانی است. مقاله حاضر با گردآوری مطالب از بیانات امام خامنه‌ای به روش توصیفی-تحلیلی و کتابخانه‌ای در صدد بیان برخی از گام‌های نهادینه‌سازی قرآن در جامعه است. یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که اقدامات و گام‌ها در سه سطح عموم مردم، مبلغین و مروجین و پژوهشگران قرآنی تبیین شده است. امام خامنه‌ای پیمودن گام‌های استماع، تلاوت، انس، حفظ آیات قرآن، توجه به ترجمه و فهم و تدبیر عمیق در معارف قرآن، برپایی جلسات قرآن و بهره‌برداری و عملی کردن درس‌های این کتاب مقدس به منظور نیل به کمال و سعادت نهایی توصیه می‌کند. سازندگی قرآنی در چهارچوب نظام اسلامی از اهداف مورد نظر ایشان است.

واژگان کلیدی: قرآن کریم، اندیشه قرآنی، امام خامنه‌ای ط، استماع قرآن، تلاوت قرآن، انس با قرآن، تدبیر قرآن.

۱. طلبه دکتری تفسیر تطبیقی، از کشور افغانستان، مجتمع آموزش عالی بنت‌الهی، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران. (نویسنده مسئول)

Email: Saberi6363@yahoo.com ORCID: 0009-0000-5088-8229

۲. استادیار گروه قرآن و حدیث، مجتمع آموزش عالی بنت‌الهی، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران/ پژوهشگر گروه تفسیر پژوهشگاه مطالعات اسلامی، جامعه الزهراء علیها السلام، قم، ایران.

Email: mahrozadeh@miu.ac.ir ORCID: 0000-0002-2140-0885

۱. مقدمه

امام خامنه‌ای طَّلَّـةَ رهبر جامعه اسلامی و احیاگر قرآن کریم پیوسته بر مهجوریت زدایی از ساحت این کتاب مقدس الهی تأکید و اهتمام دارد. گام‌های نهادینه‌سازی قرآن در جامعه انسانی براساس اندیشه قرآنی امام خامنه‌ای طَّلَّـةَ، توصیه‌های حکیمانه ایشان به پیمودن این مسیر قرآنی برای گذر ایمن از صراط مستقیم و رسیدن به سعادت و کمال انسان متعالی است. ایشان با بیانی ملموس و پدرانه به بیان گام‌های قرآنی همراه با تبیین حکمت این گام‌ها و آسیب‌شناسی و فراز و نشیب مسیر برای نیل به جامعه ایده‌آل جامعه قرآنی می‌پردازد. ارائه نقشه راه قرآنی در بیانات رهبری برخاسته از دغدغه‌مندی و تجربیات ارزشمند ایشان است و لازم و واجب است مردم از این راهنمای مسیر بهره‌مند شوند. مقاله حاضر با تبیین نموداری و مرحله‌به‌مرحله از بیانات رهبری بنا دارد نقشه راه تدریجی را ارائه کند. مقاله حاضر با گردآوری مطالب از مستندات بیانات امام خامنه‌ای به روش توصیفی-تحلیلی و کتابخانه‌ای با مراجعه به پایگاه و سایت آثار رهبری در سه محور کلی سامان یافته است. در محور اول به معرفی گام‌های قرآنی در سطح عموم جامعه، محور دوم به تبیین گام‌های قرآنی برای نهادینه‌سازی قرآن در بین مبلغین و مروجین قرآن و در محور سوم به بیان گام‌های قرآنی در سطح تحصیل‌کرده‌گان و پژوهشگران قرآنی می‌پردازد.

۲. مفهوم‌شناسی

۲-۱. استماع

استماع، مصدر باب استفعال، مشتق از سمع است. سمع عبارت است از حس شنوایی در گوش که صداها را درک می‌کند. بنابراین، سمع به معنای اذن است. سمع یعنی، صرف شنیدن هرچند بدون اراده باشد، اما استماع، گوش سپردن همراه با پذیرش قلبی است که بدون اعمال اراده حاصل نمی‌شود. (فراهیدی، ۱۴۰۹، ۳۴۸/۱)

۲-۲. تلاوت

تلاوت یکی از صورت‌های مصدری ریشه (ت. ل. - و) به معنای خواندن است. (بیهقی، ۱۳۷۵، ۹۹/۱) راغب اصفهانی ذیل عبارت «تلی» نیز همین معنا را برای ریشه مذکور بیان کرده و گفته است به خواندن قرآن و اندیشیدن در معانی آن تلاوت می‌گویند. وی همچنین اشاره کرده که واژه تلاوت فقط به خواندن کتاب‌های آسمانی اختصاص دارد برخلاف قرائت که کاربرد آن عام است.

۳-۲. انس

انس به معنای همنشینی و همدمی کردن، خوگرفتن و آرام یافتن، ارتباطی فراتر از یک رابطه معمولی و ارتباطی مستحکم است که موجب تأثیرپذیری و تأثیرگذاری است. (دهخدا، ۱۳۱۰، ۲۴۲) انس انسان با قرآن معنای ژرف‌تری به خود می‌گیرد که هدفی والاًتر برایش قابل تصور است؛ هدفی که دلیل نزول قرآن است. انس با قرآن یعنی، همنشینی مؤبدانه با قرآن، تفکر و تدبیر در آیات آن برای درک و فهم و عمل به آن. کمال انس با قرآن در اندیشه، گفتار و رفتار قرآنی تجلی می‌یابد؛ یعنی شخص و به تبع آن، جامعه به آرامشی معنوی دست یابد و از دغدغه‌هایی که گریبان‌گیر افراد یا جامعه‌هایی غیردینی است، رها شود.

۴-۲. تدبر

تدبر از ریشه دبر برخلاف قبل به معنی پشت و پشت سر اشیاء (مصطفوی، ۱۳۶۲، ۱۷۳/۳؛ این منظور، ۱۴۱۴، ص ۲۶۸؛ جوهري، ۱۴۰۷، ۶۵۳/۲) آمده است. تدبر یعنی، نگریستان به عاقبت و آخر آن کار و تأمل و فکر کردن در آن. (فیروزآبادی، بی‌تا، ۳۲۶/۲؛ مصطفوی، ۱۳۶۲، ۱۷۳/۳). «و هوالنظر فی ادب‌الامور و تأملها» (طربی، ۱۳۷۵، ۲۹۸/۳).

۳. جایگاه قرآن در اندیشه امام خامنه‌ای

در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، قرآن جایگاه و مقام ویژه‌ای دارد. به مهمترین بیانات ایشان در این زمینه اشاره می‌شود.

۳-۱. قرآن کریم تضمین‌کننده سعادت بشریت

جایگاه قرآن در اندیشه امام خامنه‌ای بی‌بدیل و راهبردی است که به کرات بدان اشاره می‌کند: «قرآن کتاب حکمت است، کتاب حکمت درس است. قرآن برای همه بخش‌های زندگی درس دارد. هر صفحه‌ای از قرآن را که شما نگاه کنید، وقتی دقت کنیم، تدبیر کنیم، در هر صفحه قرآن انسان می‌تواند ده‌ها نکته اساسی برای زندگی پیدا کند. اینها مسائل مهمی است. نه فقط مسائل مربوط به عالم آخرت که آنها در قرآن خیلی سنگین و پرنگ و قوی است، حتی مسائل مربوط به زندگی شخصی ما، زندگی خانوادگی ما، مسئله حکومت ما، مسئله ارتباطات بین‌المللی ما، نسبت به همه اینها و برای همه اینها در قرآن حکمت هست، تدبیر هست. خب باشیستی ما از این استفاده کنیم، از قرآن استفاده کنیم» (بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در مسابقات بین‌المللی قرآن، ۱۳۹۸/۱/۲۶).

امام خامنه‌ای ط قرآن را منحصر در امور اخروی نمی‌داند: «قرآن کتاب سعادت بشر است؛ بلاشک سعادت دنیا و آخرت. قرآن فقط برای سعادت آخرت نیست؛ سعادت دنیا را هم قرآن تأمین می‌کند. سعادت دنیا یعنی، برخورداری از نعم الهی در این نشیه. این را با قرآن می‌شود تأمین کرد. می‌شود ملت‌ها با قرآن، با عمل به قرآن عزت پیدا کنند، رفاه پیدا کنند، دانش پیدا کنند، قدرت پیدا کنند، وحدت و انسجام پیدا کنند، سبک زندگی شیرین پیدا کنند. اینها همه امور دنیوی است. آخرت هم که حیات معنوی و حقیقی و مستمر و ابدی است با قرآن حاصل می‌شود. پس قرآن کتاب سعادت دنیا و آخرت است به شرط آنکه ما به قرآن عمل بکنیم، ببینیم قرآن چه می‌گوید» (بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در مسابقات بین‌المللی قرآن، ۱۳۹۸/۱/۲۶)

۳-۲. قرآن پاسخ‌گوی تمام نیازهای انسان

امام خامنه‌ای ط قرآن را نیاز جامعه بشری و پاسخ‌گوی تمام سؤالات، کلید ابهامات و گمشده‌های بشری معرفی می‌کند: «باید به قرآن نزدیک شد. شما جوان‌های عزیز و همه جوان‌هایی که این حرف را در سرتاسر کشور می‌شنوید، بدانید در قرآن حکمت هست، نور

هست، شفا هست. عقده‌هایی که بر اثر چالش‌های موجود مادی دنیا در دل و جان انسان به وجود می‌آید، سرانگشت حکمت قرآنی می‌تواند همه این عقده‌ها را باز کند. این واقعیت است. دل‌ها را باز می‌کند، شرح صدر می‌دهد، امید می‌دهد، نور می‌دهد، عزم راسخ برای حرکت در صراط مستقیم می‌دهد. با قرآن باید مواجه شد و اینها را گرفت» (بیانات در دیدار قاریان قرآن کریم، ۱۴/۷/۱۳۷۴).

امام خامنه‌ای ط دوری و محرومیت از قرآن را نتیجه دنیاگرایی می‌داند و انسان را بدون قرآن به تاریکی تشبیه می‌کند: «ما وقتی در دنیا غرق می‌شویم، خود را محروم می‌کنیم. مثل این است که آینه‌ای را گل‌اندود کنید، معلوم است که چیزی را منعکس نمی‌کند. ما باید خود را از قرآن محروم کنیم. امروز دنیای اسلام متأسفانه خود را محروم کرده است. ما امت اسلامی، خود را از فرآن محروم کرده‌ایم». (بیانات در دیدار قاریان قرآن کریم، ۱۴/۷/۱۳۸۴)

۳-۳. ضرورت ترویج قرآن کریم

رشد و ترویج قرآن در همه سطوح مورد تأکید حضرت امام خامنه‌ای است. ایشان ثمرات رونق قرآن را در جامعه چنین بیان می‌کند: «اگر قرآن در جامعه رواج پیدا کند، رونق پیدا کند، حفظ قرآن رایج بشود، انس با قرآن در بین اقوای مختلف جامعه رواج پیدا بکند، جامعه برای عمل به قرآن نزدیک می‌شود. ما این را می‌خواهیم» (بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در سی‌ویکمین دوره مسابقات بین‌المللی قرآن کریم، ۱۳۹۳/۳/۱۳).

۳-۴. ایجاد جامعه قرآنی

امام خامنه‌ای ط مردم را به قرآن دعوت می‌کند و حاصل این دعوت الهی را قرآنی شدن جامعه می‌داند: «هدف این است که ملت ما به معنای حقیقی کلمه، قرآنی شوند. مگر می‌شود ملتی خود را مسلمان بداند، اما قرآنی نباشد. قرآنی شدن هم فقط به ظواهر و تلاوت آیات و مواردی که بیشتر چشم را می‌نوازد و در مقابل چشم می‌آید، نیست. قرآنی شدن به این است که ملت با قرآن آمیخته شود، به قرآن عمل کند و معرفت قرآنی را به طور کامل به دست آورد. ما امروز در

دنیای اسلام، این ویژگی را کم داریم. اسم اسلام همه جا هست، تفاخر به اسلام همه جا هست، ادعای مسلمانی همه جا هست، اما آنچه مابه آن نیاز داریم آمیخته شدن با معارف قرآن و عمل به قرآن است. این، مسلمانی واقعی است. ما می‌خواهیم ملتمنان قرآن را بتوانند درک و از آن استفاده کند» (بیانات در جلسه اختتامیه مسابقات قرائت قرآن، ۱۳۷۱/۱۱/۱۵).

۴. گام‌های نهادینه‌سازی قرآن کریم در جامعه اسلامی

نهادینه‌سازی قرآن در سطح جامعه اسلامی در اندیشه امام خامنه‌ای ط در سه سطح مورد توجه و تأکید است: سطح عموم مردم، سطح مبلغین و مروجین قرآنی و سطح پژوهشگران جامعه اسلامی. توجه به این سطوح در فرمایشات و عملکرد ایشان در نقش پیشگام و رهبری جامعه همواره عیان و مبرزا است.

۴-۱. گام‌های قرآنی برای عموم مردم

امام خامنه‌ای ط با توجه به عظمت، تأثیر و نقش شگرف قرآن، تأکید بر نهادینه شدن معارف قرآن و سبک زندگی قرآنی درین آحاد مردم جامعه را دارد. بهره‌گیری و استفاده کامل و جامع از محضر قرآن سطوح متعددی دارد. از سطح استماع سروش و حی آغاز می‌شود؛ استماعی که می‌تواند مقدمه پرواز روح و تلاوت، انس، تدبر و درس‌آموزی از قرآن باشد. مراحل و سطوح بهره‌مندی از قرآن در سطح عموم جامعه در کلام رهبر فرزانه انقلاب اسلامی چنین است:

۴-۱-۱. استماع قرآن کریم

اولین گام برای آشنایی و انس با قرآن، استماع و گوش سپردن به زلال آیات و حیانی است، چنانچه در کلام رهبری هم بدان اشاره شده است: «استماع قرآن یک کار واجب و لازمی است. حالا یا با تلاوت قرآن برای خود یا استماع قرآن از دیگری. به هر حال این یک کار لازمی است. این استماع قرآن اولاً وظیفه است به خاطر ایمان، ثانیا زمینه‌ساز رحمت الهی است که می‌فرماید: "و اذا قرئ القرآن فاستمعوا له و انصتوا لعلکم ترحمون" (اعراف: ۲۰۴)؛ یعنی شنیدن قرآن و استماع آن، زمینه‌ساز رحمت الهی است؛ دیگر چه بهتر از این. این یکی از مهمترین عواملی

است که می‌تواند انسان را با رحمت الهی آشنا کند» (بیانات در محفل انس با قرآن کریم، ۱۴۰۲/۱/۳).

۲-۱-۴. تلاوت درست قرآن کریم

شنیدن آیات قرآن از زبان خود، باعث انس و نهادینه‌سازی معارف آن در جان آدمی می‌شود و بهیان رهبری، هنری عظیم است. «تلاوت قرآن یک هنر بزرگ و مرکب است؛ یعنی ترکیب است از آهنگ و خصوصیات گوناگونی که در تلاوت مورد توجه است برای اینکه انسان بتواند اثر بگذارد. فقط توجه داشته باشید که تلاوت را برای نوع لحن انجام ندهید. تلاوت را با هر لحنی که می‌خوانید به‌قصد تأثیرگذاری در طرف مقابل انجام دهید» (بیانات در محفل انس با قرآن کریم، ۱۴۰۲/۱/۳).

اول) برکات تلاوت صحیح قرآن کریم

اهمیت تلاوت آیات وحی بر هیچ‌کس پوشیده نیست، اما تلاوت لازم است در مسیر صحیح و به صورت صحیح شکل بگیرد و هدایت شود تا باعث بهره هرچه بیشتر انسان شود. برکات تلاوت صحیح در اندیشه رهبری چنین است: «اگر تلاوت، تلاوت درست و بهجایی باشد دو فایده مهم را باید به ما بدهد: یکی اینکه معنویت ما را، روح معنوی ما را تعمیق کند، عمق ببخشد. ما غرق در امور مادی هستیم؛ انسان‌ها احتیاج دارند به توجه معنوی، به روح معنویت و این با تلاوت قرآن، اگر خوب تلاوت کنیم قرآن را حاصل می‌شود و دوم اینکه به فکر خودمان و اندیشه خودمان مدد برسانیم و آن را از معرفت قرآنی تغذیه کنیم؛ یعنی قرآن، هم در دل ما اثر می‌گذارد، هم در ذهن ما اثر می‌گذارد. اگر با قرآن مأнос بشویم، خیلی از مفاهیم حیات و زندگی برای ما روشن خواهد شد. کج روی‌ها، بدفهمی‌ها، یأس‌ها، خیانت‌های انسان‌ها به یکدیگر، دشمنی‌های انسان‌ها با یکدیگر، ذلیل کردن انسان، خود را در مقابل طواغیت عالم و امثال اینها، همه ناشی از دوری از قرآن است. قرآن هم به ما معنویت می‌دهد، هم به ما معرفت می‌دهد» (بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در مسابقات بین‌المللی قرآن، ۱۳۹۸/۱/۲۶).

۳-۱-۴. بهره‌گیری از معنای قرآن برای فهم ابتدایی

فهم قرآن از بایسته‌ها بهره‌مندی از معارف آن است. هرچه فهم و برداشت کامل‌تر و دقیق‌تر باشد تأثیرگذاری و تأثیرپذیری انسان بیشتر است. به این مهم در اندیشه رهبری بسیار تأکید شده است: «یکی از کارهای مهم این است که ما بتوانیم تلاوت قرآن را بیامیزیم به ترجمه تفسیری، نه ترجمه صرف معنی کلمات. یک ترجمه تفسیری که بعضی از ترجمه‌هایی که امروز رایج است و در دست مردم است، همین خصوصیت را دارند که یک نکاتی را در آنجا توجه داده‌اند. تفسیرهای بسیار خوب و روانی هم امروز خوشبختانه وجود دارد؛ یعنی ما امروز از نظر کتاب، از لحاظ ترجمه قرآن، از نظر تفسیر مشکلی نداریم؛ بحمدللہ زیاد در اختیار هست یک شکلی و یک‌شیوه‌ای باید پیدا کنید؛ این را بایستی متخصصین کار قرآن و کسانی که سرگرم این مسائلند، یک راهی پیدا کنند که ما بتوانیم در محافل قرآنی که تلاوت قرآن می‌شود به نحوی ترجمه را هم وارد کنیم» (بیانات در محفل انس با قرآن کریم، ۱۴۰۲/۱/۳).

۴-۱-۴. انس با قرآن کریم

انس با قرآن در پرتو استماع و تلاوت و فهم آن شکل می‌گیرد. هرچه این مراتب دقیق‌تر پایه‌گذاری شود شالوده انس و رفاقت با قرآن وثیق‌تر است. رفاقت و انس در جوانان هم زودتر شکل می‌گیرد و هم تأثیرگذارتر است چنان‌که از اهم توصیه‌های رهبری به همگان، انس با قرآن کریم است: «به شما جوانان عزیز توصیه می‌کنم انشستان را با قرآن زیاد کنید؛ آن کسانی که با قرآن ارتباط پیدا کردند، قدر این ارتباط را بدانند. کسانی که قرآن را حفظ کردند، قدر این حفظ قرآن را بدانند. این جواهر قیمتی را برای خودشان نگه دارند. آن کسانی که با تلاوت قرآن مأنوسند این رشته مبارک را از دست ندهند، رها نکنند. آن کسانی که با فرقان مرتبط‌ند، تدبیر در قرآن را، تدبیر در معانی قرآن را، تعمق در مفاهیم قرآنی را، هدف خودشان قرار بدهند. اینها چیزهایی است که ما را قدم به قدم به قرآن نزدیک می‌کند. اگر با قرآن مأнос شدیم، به قرآن نزدیک شدیم، مفاهیم قرآنی در دل ما توانست اثر بگذارد، آن وقت می‌توانیم امیدوار باشیم که امت اسلام، عزت و عده داده شده ازسوی خدای متعال را به دست خواهد آورد "وَلِلّهِ الْعَزَّةُ وَ

لرسوله وللمؤمنین" (منافقون: ۸). این عزت را آن وقت خدا به امت اسلامی خواهد داد. اگر با قرآن مأнос شدیم، آثار و برکات آن اینها است» (بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در سی‌ویکمین دوره مسابقات بین‌المللی قرآن کریم، ۱۳۹۳/۳/۱۳).

اول) برکات انس با قرآن

برکات انس با قرآن کریم بی‌شمار است. دلیل تأکید رهبری به انس با قرآن این است که هرچه انسان بیشتر مأнос باشد حظ و بهره وافرتر نصیبش می‌شود: «وقتی انس با قرآن پیدا شد آن وقت این مجال به وجود خواهد آمد که انسان از قرآن استفتاء کند و سخن قرآن را در زمینه مسائل گوناگون زندگی بخواهد و بشنود. این در سایه انس با قرآن انجام خواهد گرفت؛ والا این جور نیست که قرآن را هرکسی بدون هیچ انسی، سابقه‌ای، همین طور باز کند، یک مطلبی را ز توی او لزوماً پیدا کند؛ نه، خیلی اوقات قرآن دست نمی‌دهد، دل نمی‌تواند خود را به مفاهیم قرآنی و معانی قرآنی نزدیک کند. انس که باشد، چرا؛ این عملی خواهد شد، پس اینها مقدمه است برای انس با قرآن» (بیانات در جمع قاریان قرآن در روز اول ماه رمضان، ۱۳۸۸/۵/۳۱)؛ «من بازهم به جوانان عزیزان تووصیه می‌کنم که با قرآن انس بگیرید و با قرآن مجالست کنید»؛ «و ما جالس هذا القرآن أحد الاقام عنه بزياده او نقصان، زياده في هدى او نقصان من عمى» (دشتی، خطبه ۱۷۶)؛ «هرباری که شما با قرآن نشست و برخاست کنید یک پرده از پرده‌های جهالت شما برداشته می‌شود. یک چشمۀ از چشمۀ‌های نورانیت در دل شما گشایش پیدا می‌کند و جاری می‌شود. انس با قرآن، مجالست با قرآن، تفهم قرآن، تدبر در قرآن، اینها لازم است» (بیانات در دیدار قاریان قرآن، ۱۳۸۹/۴/۲۴).

۴-۱-۵. حفظ قرآن کریم

حفظ قرآن سبب ملکه شدن آیات الهی در روح و جان آدمی می‌شود. این مهم باعث تأکید امر حفظ قرآن در اندیشه رهبری است: «قرآن را حفظ کنید، این یک سرمایه و ذخیره‌ای برای شماست و امکان تدبر در قرآنی که در حفظ انسان هست به مراتب بیشتر از امکان تدبر برای کسی است که قرآن را حافظ نیست. گاهی انسان یک آیه‌ای را در قرآن نگاه می‌کند مثل اینکه

هرگز این آیه را تلاوت نکرده است، اما کسی که حافظ هست، چنین چیزی برایش پیش نمی‌آید»
 (بیانات در دیدار قاریان، ۱۳۸۶/۶/۲۲).

اول) برکات حفظ قرآن کریم

در اندیشه رهبری ط، تدبر و پرده‌گشایی از معارف قرآن به مدد حفظ آن می‌سور است: «پس اول باید خوب بخوانید، تلاوت را خوب، زیبا و جامع و صحیح بخوانید؛ دوم، معانی و مفاهیم قرآنی را بفهمید و سوم، قرآن را حفظ کنید. حفظ قرآن خیلی مهم است. شما جوان‌ها به این احتیاج دارید و می‌توانید. وقتی شما حافظ قرآن هستید این تکرار آیات قرآنی و انس دائمی با قرآن به شما فرصت می‌دهد که در قرآن تدبر کنید. تدبر در قرآن با همین طور خواندن و ردد شدن به دست نمی‌آید. با یک بار و دوبار خواندن هم حاصل نمی‌شود. با تکرار و انس با آیه‌ای از قرآن و امکان تدبر در آن به دست می‌آید و چقدر لطایف در قرآن هست که اینها را جز با تدبر نمی‌توان فهمید. بنابراین، حفظ و فهم معانی قرآن و تلاوت آن لازم است» (بیانات در دیدار قاریان شرکت‌کننده در بیست و سومین مسابقات بین‌المللی قرآن، ۱۳۸۵/۷/۴).

۴-۶. تدبر در قرآن کریم

تدبر در آیات قرآن و فهم عمیق معارف الهی، شاهکلید و مسیر اصلی سعادت بشر است. احترام سطحی به قرآن کافی نیست، بلکه باید سبب فهم عمیق و هدایت و رستگاری نهایی بشر باشد که در گرو تدبر وحی الهی است: «قرآن، کتاب نور، کتاب معرفت، کتاب نجات، کتاب سلامت، کتاب رشد و تعالی و کتاب قرب به خداست. ما این خصوصیات را چه وقت از قرآن به دست می‌اوریم. برادران عزیز، آیا همین که قرآن را در جیبمان بگذاریم، کافی است. اینکه در هنگام سفر از زیر قرآن رد شویم کافی است. امروز من می‌گوییم اینکه ما در جلسه تلاوت قرآن شرکت کنیم، کافی است؟ اینکه حتی قرآن را با صدای خوش تلاوت کنیم یا تلاوت خوش را بشنویم و از آن لذت ببریم، کافی است؟ نه. چیز دیگری لازم دارد. آن چیست؟ آن تدبر در قرآن است. باید در قرآن تدبر کرد. خود قرآن در موارد متعدد از ما می‌خواهد که تدبر کنیم. عزیزان من، اگر ما

یادگرفتیم که با قرآن به صورت تدبیر انس پیدا کنیم همه خصوصیاتی که گفتیم حاصل خواهد شد» (بیانات در مراسم اختتامیه مسابقات قرآن، ۱۳۷۳/۱۰/۸۴).

۴-۱-۷. عمل به قرآن کریم توانم با باور قرآنی

بهره اتم و اکمل از قرآن، نمودار شدن معارف قرآنی در عمل انسان است. انسان می‌آموزد، مأнос می‌شود تا به کار بیندد و در عمل پایبندی و فهمش را ثبیت کند که فوز عظیم همین است. جامعه قرآنی با عمل شکل می‌گیرد: «ما معتقدیم که عمل به قرآن، اساس و محور احیای قرآن است و مسئله به تلاوت و خواندن و اینها ختم نمی‌شود که به آن اعتقاد داریم، معتقدیم باید به قرآن عمل کنیم. باید جامعه‌مان را قرآنی کنیم، باید فکرمان را قرآنی کنیم، باید عاملمان را قرآنی کنیم، باید قرآن را باور کنیم. قرآن را باور کنیم و وعده قرآن را وعده صدق و حق بدانیم همین طور که خود قرآن می‌فرماید: "و تمت کلمه رب صدقا و عدلاً لامبدل لکلماته" (انعام: ۱۱۵). همچنانی که باید تعاملمان با شخص خودمان، با افراد خانواده‌مان، با افراد محیط کارمان، با افراد اجتماعی، با مسلمین کشورهای دیگر، با قدرت‌ها، با ملت‌ها و همه اینها باید با نفس و روح قرآنی تنظیم بشود؛ اینها همه‌اش درست است و به آن اعتقاد داریم. احیای قرآن، عمل به قرآن و گرامی داشت قرآن این است» (بیانات در دیدار قاریان شرکت‌کننده در بیست و سومین مسابقات بین‌المللی قرآن، ۱۳۸۵/۷/۴).

۴-۲. گام‌های قرآنی برای مبلغین و مروجین قرآنی

با نهادینه‌سازی فردی قرآن، انسان در مرحله عمل بالنده می‌شود و انسان قرآنی می‌شود که شایسته است این کمال و بهره‌مندی را ترویج کند تا جامعه را به آرمان و کمال نهایی هدایت کند. مبلغین و مروجین قرآنی پس از پیمودن گام‌های هفت‌گانه پیشین، اکنون به دنبال نشر نور در جامعه و ساختن جامعه قرآنی، گام‌هایی پیش رو دارند که رهبری چنین تعیین مسیر می‌کند:

۴-۲-۱. گسترش و افزایش جلسات قرآن کریم

مبلغین قرآنی باید معارف الهی را هرچه بیشتر و در تمام سطوح، نشر و اشاعه دهند. در اندیشه رهبری باید جلسات متعدد قرآنی تشکیل شود. همچنین باید جلسات قبلی سازماندهی و جهتدهی شده و گسترش یابند تا هرچه بیشتر و مفیدتر عمل کنند: «بهنظر من یکی از کارهایی که خیلی مهم است، عبارت است از اینکه ما دوره‌های قرآن را، جلسات قرآن را زیاد کنیم، البته توجه قرآنی در گذشته قابل مقایسه با امروز نیست. نمی‌شود گفت یک‌صدم، بلکه یک‌هزارم هم نبود. آن زمانی که ماهما در عرصه بودیم و می‌دیدیم، واقعاً یک‌هزارم حالا هم نبود، اما بعضی از عادت‌های خوب وجود داشت که حالاها به خاطر تلویزیون قرآن و رادیوی تلاوت و مانند اینها که داریم که خیلی هم خوب است، این چیزها یک خرده‌ای عقب‌افتاده که بایستی جبران بشود. یکی همین دوره‌های خانگی قرآن بود» (بیانات در محفل انس با قرآن کریم، ۱۳۹۸/۲/۱۶).

۴-۲-۲. قرار دادن مساجد در قالب پایگاه‌های قرآنی

مسجد، ظرفیت بسیار عظیمی دارند. نباید از این ظرفیت در نشر معارف الهی غفلت کرد. در اندیشه رهبری باید کارکرد مساجد در قالب پایگاه‌های قرآنی به آنها بازگردد تا هم از مهجوریت قرآن و هم از مهجوریت مساجد کاسته شود: «یکی از کارهای خیلی خوب، رواج تلاوت واستماع قرآن در همه مساجد است. برخی از مساجد این جور است که در آن تلاوت می‌شود. عرض من این است که اگر بتوانیم هر مسجدی را یک پایگاه قرآن قرار بدهیم یعنی، از یک قاری، دو قاری دعوت کنند -الحمد لله قاری که خب زیاد است- قبل از نماز بیایند آنجا، حالا اگر می‌شود، هر روز این کار را بکنند که خب یک قدری مشکل است، لااقل هفته‌ای یک‌بار یک قاری، یک تلاوت‌گر قرآن باید در مسجد و بنشینند و قرآن بخوانند، مردم گوش کنند. حالا احياناً یا خود او یا یک‌نفر درکنار او تفسیر و ترجمه تفسیری کوتاه و مختصری را هم برای فهم مردم بیان کنند. بهنظر من اینها خوب است» (بیانات در محفل انس با قرآن کریم، ۱۴۰۲/۱/۳).

رهبری در تبیین نقش و جایگاه مساجد ارائه راهکارهای متنوع دارد و به امر احیای مسجد و قرآن در کنار هم اهتمام دارد. در فرمایشات ایشان، انواع بھرہ برداری از این ظرفیت‌ها بیان شده است: «یکی همین قرآن خواندن در مساجد یا در حسینیه‌ها بود. مساجد را پایگاه قرآن قرار بدهید. دوجور هم می‌شود جلسه قرآنی تشکیل داد: یکی همین که دور هم جمع بشوند و یک استادی بنشینند آنجا بخوانند، قرآن افراد را تصحیح کند، نکات را بگوید، تذکرات را بگوید. این یک جور است. یک جور هم این است که جمع بشوند، یک نفر برود روی منبر، بنا کند قرآن خواندن، و نیم ساعت، یک ساعت قرآن بخواند - مثل منبری‌ای که منبر می‌رود و شما می‌نشینید پای منبرش، قرآن خوان، تالی قرآن، تلاوت گر برود روی منبر بنشینند و شروع کند به قرآن خواندن - شما هم بنشینید گوش کنید، قرآن را بازکنید، از روی قرآن نگاه کنید. مساجد گوناگون پایگاه‌های قرآن باشند» (بیانات در محفل انس با قرآن کریم، ۱۳۹۸/۲/۱۶).

۴-۲-۳. بیان مباحث تفسیری قرآن کریم
احیای معارف قرآن مستلزم فهم هرچه دقیق‌تر و البته در سطح مخاطب است. بنابراین، رهبری للہ به بیان معارف و تفسیر قرآن برای شکل‌دهی و بازدهی مناسب معارف الهی در ذهن و عمل مخاطب تأکید دارد: «تفسیر هم بسیار بسیار مهم است. کسانی که می‌توانند، کسانی که بلندند، عمدتاً آقایان روحانیون محترم، فضلای محترم، کسانی که با قرآن انس دارند، مطالعه کنند، فکر کنند، مباحث تفسیری را بیان کنند، سطح معارف جامعه را بالا بیاورند. بالاخره اینکه فرمود: "ان هذا القرآن يهدى للتي هى أقوم" (اسرا: ۹). این قرآن را اقوم یعنی، استوارتر، بهتر، قوی‌تر، با قوام‌تر به شما نشان می‌دهد. شما را به سمت اقوم راهنمایی می‌کند. اقوم در چه چیزی. اقوم در زندگی دنیاگران، اقوم در کسب عزتتان، اقوم در ایجاد حکومتتان و «اقوم» در زندگی حقیقی و حیات اخروی‌تان که آن حیات حقیقی است "لهی الحیوان" (عنکبوت: ۶۴). معارف قرآنی وقتی همه‌گیر بشود این جوری می‌شود، البته امروز ما بحمد الله خیلی پیشرفت کرده‌ایم، اما کم است. نسبت به آنچه باید باشد کم است، با اینکه نسبت به گذشته بسیار زیاد است، ولی بیشتر از این باید باشد. باید جوری بشود که جامعه ما، مرد و زن ما،

جوان‌های ما با معارف قرآنی انس بگیرند. اصلاً معارف قرآنی حاکم بر ذهن‌ها باشد. اگر این شد، قدرت استدلال به وجود می‌آید، قوت دفاع به وجود می‌آید، ایمان‌ها کامل می‌شود، حرکت‌ها به نتیجه می‌رسد» (بیانات در محفل انس با قرآن کریم، ۱۳۹۸/۲/۱۶).

۴-۲-۴. ترویج تدبیر قرآن کریم در فضاهای قرآنی کشور

در اندیشه رهبری الله، فضاهای قرآنی کشور و خادمین و مروجین قرآنی نباید از امر تدبیر غافل شوند و اصل و هدف را فدای مقدمات نکنند. هدف از نشر قرآن، تدبیر و فهم عمیق و دقیق معارف الهی است: « فقط به خواندن، فقط به لفاظی، فقط به الحان گوناگون نبایستی اکتفا کرد. اینها را باید به چشم و سیله نگاه کرد. لحن زیبا و صدای زیبا برای قرآن لازم است، اما برای اینکه دل‌ها خشوع پیدا کنند، نرم بشوند و به معانی قرآن برسند. این جور نیست که ما خیال کنیم این یک امر استقلالی است. نه، اینها مقدمه است. این مقدمه را باید به قصد آن ذی‌المقدمه انجام داد و البته بدون این مقدمه هم مشکل است. اینکه ما اصرار داریم بر حفظ قرآن، بر تلاوت قرآن، بر گسترش جلسات قرآنی در سطح کشور، بر آموزش علوم قرآنی و فنون قرآنی - از تلاوت و کتابت و بقیه مسائل گوناگونی که اطراف قرآن هست - به خاطر این است که آشنایی با اینها و وقت گذاشتن در این رشته‌ها، فضای کشور را فضای قرآنی می‌کند. ما به این فضا احتیاج داریم. وقتی فضا قرآنی شد، انس با قرآن افزایش پیدا خواهد کرد، عمومیت پیدا خواهد کرد و انس با قرآن، موجب تدبیر در قرآن و معارف قرآنی می‌شود. امروز دنیای اسلام به این تدبیر احتیاج دارد. ما ملت ایران هم به این تدبیر احتیاج داریم» (بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در مسابقات بین‌المللی قرآن کریم، ۱۳۹۱/۴/۴).

۴-۳. گام‌های قرآنی برای تحصیل کردگان و پژوهش‌گران جامعه

اگر اندیشمندان جامعه، اندیشمندانی قرآن محور و قرآن پژوه باشند جامعه به خودی خود در مسیر صحیح قرآنی قرار می‌گیرد. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای الله هم با توجه به این تأثیر و نقش شگرف همواره تأکید بر نهادینه شدن معارف قرآن و فرهنگ و سبک زندگی قرآنی در میان مردم

و به ویژه اندیشمندان جامعه دارند. مراحل و سطوح قرآن پژوهی در کلام رهبر فرزانه انقلاب اسلامی چنین است.

۴-۳-۱. لزوم عجین شدن قرآن کریم با روح تحصیل کردگان جامعه در اندیشه رهبری لازم است قشر تحصیل کرده و آگاه جامعه به معارف والای الهی بیش از هر مهم دیگری مسلط باشند و این امر هرگز نباید مورد اغماض قرار گیرد: «سال‌های متتمادی جامعه ما با قرآن فاصله گرفت. ما در جمهوری اسلامی داریم این فاصله را کم می‌کنیم. عقب‌ماندگی‌ها را جبران می‌کنیم، اما این عقب‌ماندگی خیلی زیاد بوده. در دوران حاکمیت‌های طاغوت، قرآن به صورت رسمی در جامعه حضور نداشت. گوشه‌کنار، کسانی ممکن بود با قرآن آشنا باشند، اما این فقط تلاوت قرآن بود. تدبیر در قرآن، به ویژه در سطح جامعه و در منظر عموم خیلی کم بود. بسیار کم بود. نتیجه این شده بود که مجموعه‌های روشن‌فکری و مجموعه‌های دانشگاهی ما به کلی با قرآن فاصله داشتند؛ یعنی واقعاً درین تحصیل کرده‌های آن زمان، کسی که با قرآن انسی داشته باشد، آشنایی داشته باشد واقعاً به چشم نمی‌خورد مگر کسانی که سابقه طلبگی داشتند و از دوران طلبگی، آیاتی حفظ بودند. از قرآن به خاطر نوع تربیتی که قبل از انقلاب وجود داشت فاصله گرفته بودیم. ما حالا می‌خواهیم این را جبران بکنیم و برای این، حقاً و انصافاً کار زیادی از اول انقلاب انجام گرفته که نتیجه اش را هم داریم مشاهده می‌کنیم، ولی این آغاز کار است. آغاز راه است. با قرآن باید عجین شد. مفاهیم قرآنی مفاهیمی است برای زندگی. فقط معلومات نیست. گاهی انسان معلومات قرآنی اش خوب است، اما از قرآن در زندگی او هیچ اثری نیست. ما باید تلاشمان این باشد که قرآن در زندگی ما تجسم پیدا کند. این باید در جامعه ما تحقق پیدا کند» (بيانات در دیدار جمعی از بانوان قرآن پژوه کشور، ۱۳۸۸/۸/۲۷).

۴-۳-۲. آمادگی و پاکیزگی دل در مواجهه با حقیقت ناب قرآن کریم در اندیشه رهبری، لازمه استفاده و بهره‌مندی مناسب از آیات وحی، برخورداری انسان از ضمیر پاک و آمادگی روح است. باید ظرف و مظروف در یک سمت وسو باشند، و گرنه انسان به ورطه انحراف و نابودی کشیده خواهد شد: «یک نکته مهم در کارهای پژوهشی قرآنی این است که

فردی که می‌خواهد در طریق کار قرآن حرکت بکند دل را برای مواجهه با حقیقت ناب قرآنی آماده کند؛ یعنی آن پاکیزگی دل. اگر دل پاکیزه نباشد آماده پذیرش حق و حقیقت از زبان قرآن نباشد. دل بسته مبانی غیراسلامی و غیرالهی باشد، با قرآن مواجه بشود، از قرآن استفاده‌ای نخواهد کرد. اینی که قرآن می‌فرماید که: "یضل به کثیرا و یهدهی به کثیرا" (عنکبوت: ۲) خوب، اضلال به قرآن چرا. حالا هدایت به قرآن معلوم، اما اضلال به قرآن چرا. این به خاطر این است که: "وَأُمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرْضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَى رِجْسِهِمْ" (اسرا: ۱۲۵). آن کسانی که در دلشان مرض هست وقتی قرآن را می‌خوانند بر آن پلیدی درونی آنها افزوده خواهد شد. این آیه قرآن یا سوره قرآن، پلیدی آنها را افزایش خواهد داد. این پلیدی چیست. این "فی قلوبهم مرض" چه مرضی است. این مرض یعنی، همان بیماری‌های اخلاقی» (بیانات در دیدار جمعی از بانوان قرآن پژوه کشور، ۱۳۸۸/۷/۲۸).

۴-۳-۳. توجه به کارهای علمی مبنایی و اصولی در پرتو انس با قرآن کریم
در اندیشه رهبری، لازمه ورود و دستیابی به نتایج درخشنان در کارهای علمی قرآنی، انس با قرآن و بالتابع تدبیر عمیق در قرآن است: «در پژوهش‌های قرآنی، توجه به کارهای علمی مبنایی و اصولی خیلی لازم است. این جور نیست که هرکس عربی بلد بود، بتواند از قرآن همه مطالب را بفهمد و درک بکند. بتواند یک پژوهنده قرآنی باشد. نه. اولاً انس با خود قرآن لازم است؛ یعنی پژوهنده قرآنی باید با مجموع قرآن مأнос باشد. تلاوت قرآن، دوباره خواندن قرآن، سه باره خواندن قرآن، تدبرهای شخصی در قرآن کمک می‌کند به اینکه ما وقتی در یک موضوع خاصی در قرآن دنبال حقایق می‌گردیم درباره آن موضوع بتوانیم راه به جایی بیزیم، پس خود انس با قرآن لازم است» (بیانات در دیدار جمعی از بانوان قرآن پژوه کشور، ۱۳۸۸/۷/۲۸).

۴-۳-۴. آشنایی با مقدمات فهم قرآن و کیفیت استفاده از قرآن کریم
در اندیشه رهبری برای بهره‌مندی صحیح از قرآن و تدبیر عمیق قرآنی لازم است مسیر و روش تحصیل و بروداشت معارف قرآنی، روشی آزموده و مطمئن باشد تا مراد مطلوب حاصل شود: «بعد هم کیفیت استفاده از قرآن. این شیوه‌ای که علمای دین ما، فقهای ما در استفاده از آیات

و روایات دارند یک شیوه تجربه شده است. یک متد علمی پخته شده و رسیده و کاملاً آزموده شده است. اینها را باید فراگرفت. نمی خواهم بگویم هر کس می خواهد پژوهش قرآنی کند، برود سال ها درس طلبگی بخواند. مراد من این نیست، اما پژوهش قرآنی بدون اینکه انسان مقدمات و مبادی فهم قرآن را که از جمله آنها همین آشنایی با زبان، آشنایی با نکات و دقایق زبان، آشنایی با بعضی از مبانی اصول فقه است - که اینها جزو چیزهای لازم است - اینها را باید فهمید و استفاده از روایاتی که در ذیل قرآن هست. اینها همه در پژوهش های قرآنی مؤثر است» (بیانات در دیدار جمعی از بانوان قرآن پژوه کشور، ۱۳۸۸/۷/۲۸).

۴-۳-۵. یافتن اساس علوم انسانی در قرآن کریم و برمبنای قرآن

در اندیشه رهبری باید در زمینه های گوناگون به نکات و دقایق قرآن توجه و مبانی علوم انسانی را در قرآن کریم جست و جو کرد: «من درباره علوم انسانی گلایه ای از مجموعه های دانشگاهی کردم. بارها، این اواخر هم همین جور. ما علوم انسانی مان بر مبادی و مبانی متعارض با مبانی قرآنی و اسلامی بنا شده است. علوم انسانی غرب مبتنی بر جهان بینی دیگری است. مبتنی بر فهم دیگری از عالم آفرینش است و غالباً مبتنی بر نگاه مادی است. خوب، این نگاه، نگاه غلطی است. این مبدا، مبنای غلطی است. این علوم انسانی را ما به صورت ترجمه ای، بدون اینکه هیچ گونه فکر تحقیقی اسلامی را اجازه بدھیم در آن راه پیدا کند، می آوریم تو دانشگاه های خودمان و در بخش های مختلف اینها را تعلیم می دهیم. در حالی که ریشه و پایه و اساس علوم انسانی را در قرآن باید پیدا کرد. یکی از بخش های مهم پژوهش قرآنی این است. باید در زمینه های گوناگون به نکات و دقایق قرآن توجه کرد و مبانی علوم انسانی را در قرآن جست و جو کرد و پیدا کرد. این یک کار بسیار اساسی و مهمی است. اگر این شد، آن وقت متفکرین و پژوهندگان و صاحب نظران در علوم مختلف انسانی می توانند براین پایه و براین اساس، بناهای رفیعی را بنا کنند. البته آن وقت می توانند از پیشرفت های دیگران، غربی ها و کسانی که در علوم انسانی پیشرفت داشته اند استفاده هم بکنند، ولی مبنا باید مبنای قرآنی باشد» (بیانات در دیدار جمعی از بانوان قرآن پژوه کشور، ۱۳۸۸/۷/۲۸).

۶-۳. عدم وقفه کارهای قرآنی در جامعه

در اندیشه رهبری ط، وقفه در کارهای قرآنی جایز نیست: «باقرآن انس بگیریم، قرآن را باور کنیم و قرآن را بفهمیم. کار قرآنی در کشور ما خوشبختانه به صورت انبوه انجام گرفته و دارد انجام می‌گیرد، اما نباید این حرکت هرگز دچار وقفه بشود و شما جوان‌های قرآنی عزیز را که با قرآن مأнос و مفتخر به قرآن هستید، توصیه می‌کنم که این راه و شیوه را و این منهج مبارک را ادامه دهید و دنبال کنید و ان شاء الله روزبه روز برکاتش عاید شما و ملتتان و کشورتان خواهد شد» (بیانات در دیدار قاریان شرکت کننده در بیست و سومین مسابقات بین‌المللی قرآن، ۱۳۸۵/۷/۴).

۶-۴. حرکت عظیم قرآن پژوهی در چهارچوب اسلام

در اندیشه رهبری ط باید آشنایی به مفاهیم صحیح قرآنی و حرکت در چهارچوب اسلام برای سازندگی جامعه قرآنی از لوازم و چشم‌انداز تمام پژوهشگران قرآنی باشد: «در این چهارچوب باید وارد سازندگی قرآنی شد و کارهای اساسی را انجام داد. برای اینکه محتواها به معنای حقیقی کلمه قرآنی بشود. رفتار فردی ما، رفتار مدیریتی ما، رفتارهای سازمانی ما، رفتار ما در آموزش و پرورش یعنی، دستگاه آموزش و پرورش ما شامل دانشگاه‌ها و پژوهشگاه‌ها و حوزه‌ها و همه‌جا، رفتار در درون خانواده ما، رفتارهای سیاسی ما، رفتار بین‌المللی ما، همه براساس اسلام باشد، این کی خواهد شد؟ آن وقتی که ما با مفاهیم قرآن به درستی آشنا باشیم. این همان کاری است که با این حرکت عظیم قرآن پژوهی - چه بخش زنانه‌اش، چه بخش مردانه‌اش - تحقق پیدا خواهد کرد. جهت باید این باشد. در این سمت بایستی پژوهش‌ها حرکت بکند» (بیانات در دیدار جمعی از بانوان قرآن پژوه کشور، ۱۳۸۸/۷/۲۸).

۵. نتیجه‌گیری

مقاله حاضر پس از مطالعه قریب ۱۵۰ جلسه سخنرانی امام خامنه‌ای، دسته‌بندی محتوا و بیانات رهبر انقلاب اسلامی پیرامون موضوعات قرآنی حاصل شد. یافته‌های مقاله پیرامون گام‌های نهادینه‌سازی معارف و مظاہر قرآن در جامعه در اندیشه قرآنی حضرت آیت الله العظمی

خامنه‌ای ط در سه سطح عموم مردم، مبلغین و مروجین قرآنی، تحصیل کردگان و پژوهشگران جامعه است. امام خامنه‌ای ط پس از تبیین نقشه راه قرآنی در جای جای بیاناتش به طور واضح همگان را به بهره‌گیری از مظاہر و معارف قرآن دعوت می‌کند و حکمت و دلیل دعوتش را دغدغه‌مندانه تبیین می‌کند. بنابر فراخور، به آسیب‌شناسی و انحرافات مسیر اشاره کرده و روشنگرانه ترسیم مسیر می‌کند. اهداف قرآنی را گام به گام در برابر دیدگان آحاد جامعه توضیح می‌دهد. تجربیات قرآنی را پدرانه در اختیار مردم قرار می‌دهد. باشد که انسالله همگی سراپاگوش به پندهای پدرانه رهبری دامت برکاته برای بازسازی سازندگی قرآنی در جامعه اسلامی حرکت کنند که حجت بر همگان تمام است.

فهرست منابع

- * قرآن کریم (۱۳۸۰). مترجم: مکارم شیرازی، ناصر. قم: دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی.
- * نهج البلاغه (۱۳۸۷). مترجم: دشتی، محمد. بیروت: چاپ صبحی صالح.
- ۱. ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴). لسان العرب. بیروت: دار صادر.
- ۲. بیهقی، احمد (۱۳۷۵). تاج المصادر. تهران: چاپ هادی عالمزاده.
- ۳. جوهری، اسماعیل بن حماد (۱۴۰۷). الصحاح. بیروت: دار العلم للملايين.
- ۴. خامنه‌ای، سید علی. دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله خامنه‌ای. KHAMENEI.IR
- ۵. دهخدا، علی اکبر (۱۳۱۰). لغت‌نامه دهخدا. تهران: دانشگاه تهران.
- ۶. راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۳۳۲). المفردات فی غریب القرآن. تهران: چاپ محمد سیدگیلانی.
- ۷. طریحی، فخرالدین بن محمدعلی (۱۳۷۵). المجمع البحرين و مطلع النیرین. تهران: مکتبه مرتضویه.
- ۸. عبدالباقي، محمدفؤاد (۱۳۶۴). المعجم المفہوس الالفاظ القرآن الکریم. تهران: چاپ افست.
- ۹. فراهیدی، خلیل بن احمد (۱۴۰۹). العین. تحقیق: مخزوی، مهدی. و سامرایی، ابراهیم. بیروت: مؤسسه الاعلمی للمطبوعات.
- ۱۰. فیروزانبادی، محمد بن یعقوب (بی‌تا). القاموس اللغة. نرم افزار نور.
- ۱۱. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۸). الموسوعه الفقهیه. کویت: وزارت الاوقاف والشئون الاسلامیه.
- ۱۲. مصطفوی، حسن (۱۳۶۲). التحقیق فی کلمات قرآن الکریم. تهران: وزارت ارشاد اسلامی.